

Solyanik M. G. Analysis of NGO Work With Families in Difficult Circumstances

In article the attention to the reasons for which families appear in difficult vital circumstances is paid. It is considered activities of some non-state organizations for support and the help to families which appeared in difficult vital circumstances. Basic directions of activity and types of social help, which are given in non-state organizations, are exposed. It is marked on importance of adjusting of collaboration and co-operations of all subjects, which work with monogynopaediums which found oneself in difficult vital circumstances.

Key words: family; family in difficult vital circumstances: reasons of emergence of difficult vital circumstances of a family; non-state organizations.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013 р.

Прийнято до друку 29.03.2013 р.

Рецензент – к. п. н., доц. Н. В. Жевакіна

УДК [364. 624 : 316. 624. 2] – 053. 6

В. І. Степаненко

**СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ,
ОБУМОВЛЕНОЇ АСОЦІАЛЬНИМ ВПЛИВОМ РЕЛІГІЙНИХ
КУЛЬТІВ**

Зростання кількості релігійних організацій та віруючих за весь час незалежності України здебільшого оцінюється позитивно. Це пов'язують з проявами духовного відродження нашої країни. Однак „вибух” релігійності породжує і низку проблем, які зачіпають суспільні, громадські і особистісні інтереси і подекуди не мають однозначних рішень [5, с. 116]. Також в Україні, як і в усьому світі, відмічаються прецеденти прояву релігійного екстремізму. Варто навести приклади „Білого Братства”, значної кількості актів вандалізму і вбивств тварин, кілька жертвопринесень людей з боку сатаністів, випадки потрапляння людей після тривалого перебування у лавах культу до психіатричних лікарень та ін. Також на території нашої держави діють такі неокульту, керівники і лідери котрих неодноразово притягувались до кримінальної відповідальності у різних країнах світу [8, с. 195]. Особливо сприятливим для психологічного керування, маніпулювання емоційно-вольовою сферою людини є підлітковий та юнацький вік [1, с. 324]. Невміння відрізнити одну конфесію від іншої, незнання суті її віровчення призводить до того, що в духовне життя підлітка може входити релігія, культова практика якої має асоціальну скерованість, що призводить до

дезадаптації особистості з небезпечними її проявами як для самого підлітка, так і суспільства в цілому [1, с. 323].

Проблема асоціального впливу релігійних культів, який призводить до дезадаптації особистості, розглядалася у працях зарубіжних та вітчизняних вчених К. Джіамбалво, У. Мартіна, С. Хассена, В. Познякова, О. Дворкіна, Т. Мухіної, Ж. Садовнікової, І. Галіцкой, І. Метлик, І. Олейника, В. Сосніна, В. Петрика, Є. Ліхтенштейна, С. Сьоміна, Л. Суятінової, В. Петухова, О. Мерзлякової, Л. Коваль, І. Звереві, С. Хлебик, Н. Сейко, С. Архіпової, Г. Майбороди та ін.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій свідчить, що проблема є актуальною і недостатньо вивченою як у теоретичному, так і практичному аспекті. Розуміння сутності та змісту дезадаптації підлітків, обумовленої асоціальним впливом релігійних культів, забезпечують ефективність соціальної роботи з даною категорією клієнтів. Виходячи з цього, метою нашого дослідження стало розкриття сутності та змістовних складових дезадаптації підлітків, обумовленої асоціальним впливом релігійних культів.

Л. Мардахасєв доводить, що сутність поняття „дезадаптація” визначається тим, що в нього вкладається [3, с. 87]. Спираючись на ці позиції спробуємо обґрунтувати сутність дезадаптації підлітків, обумовленої асоціальним впливом релігійних культів.

Процес релігійного виховання віруючих передбачає, що їм цілеспрямовано і планомірно індоктринуються світогляд, світосприйняття, норми відносин і поведінки, які відповідають віровченню певної конфесії (віросповідання), в результаті чого у них формуються специфічні для тієї чи іншої конфесії ціннісно-нормативна система, особливості мислення і поведінки, стилю життя, а в цілому стратегії адаптації та поведінки у соціумі [4, с. 107]. Відповідно до цього можна виділити просоціальний, асоціальний і антисоціальний релігійні досвіди. Нас цікавлять асоціальні прояви даного процесу, які призводять до дезадаптації підлітків, оскільки асоціальний релігійний досвід і вплив може призводити тільки до асоціальних проявів поведінки, тоді як, антисоціальний – до антисоціальних, просоціальний – до просоціальних.

Асоціальність – одне із самих складних та прогностично несприятливих особистісних розладів, які проявляються не стільки різними симптомами, скільки порушенням поведінки. Перш за все це порушення діагностувалось як психопатична або соціопатична особистість. Соціопати погано соціалізовані, вони живуть заради задоволення своїх інстинктивних потреб, не звертаючи увагу на норми моралі, вимоги суспільства, тому вони схильні постійно порушувати правила та закони, не враховуючи можливе покарання. Але асоціальну особистість не слід порівнювати з особою, яка веде себе асоціально внаслідок внутрішніх невротичних конфліктів. Невротик переживає провину через свою поведінку, що абсолютно не притаманне асоціальній

особистості. У підлітковому віці асоціальність виражається в агресивності, безладній сексуальній поведінці та механічних поглядах на секс, тобто порушенні соціально-етичних норм, схильності до адиктивної поведінки [7, с. 37; 9, с. 292]. Дитина не схвалює цінності і норми суспільства, при цьому вона є достатньо ізольованою від суспільного життя, ігнорує суспільні вимоги, але не заважає їм здійснюватися стосовно когось іншого [10, с. 151].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що дезадаптація, обумовлена асоціальним впливом релігійних культів, являє собою розлади поведінки, які ще не досягнули рівня психічних розладів, стоять на межі порушення правових норм і не співвідносяться з моральними нормами. Вона настає у результаті засвоєння асоціального релігійного досвіду, який набувається внаслідок асоціального впливу релігійного культу. Процес дезадаптації, обумовленої асоціальним впливом релігійних культів, характеризується зниженням адаптаційних можливостей підлітка, котрі відображають його стійкість до цього впливу.

Визначивши сутність процесу дезадаптації, перейдемо до розгляду її змістовних характеристик, які передбачають виділення фаз, стадій і етапів формування цього процесу.

В психологічній і психіатричній літературі виділяються наступні фази втягування людини у секту та закріплення в ній: фаза індоктринації, фаза контролю свідомості та фаза консолідації виробленої поведінки і неможливості вийти з секти. В свою чергу, фаза індоктринації включає в себе фази вербовки і введення у вчення. Індоктринація призводить до появи у особистості нової ідентичності, нової людини, що мислить, відчуває в інших категоріях. Формується нова адиктивна особистість. Наступна фаза – контролю свідомості, тобто маніпулювання з використанням насильницького обернення у віру чи техніки модифікації поведінки без інформаційної згоди на це людини, до якої дану техніку використовують, включає в себе контроль поведінки, інформації, мислення та емоцій. Фаза консолідації виробленої поведінки і неможливості вийти з секти передбачає встановлення жорсткого контролю, колективних сповідей, ліквідування не санкціонованих сектантами соціальних контактів, вимогу відданості і вірності та підтримку цієї вірності за допомогою використання спеціальних тактик: переконання в необхідності підтримуватися суворого стилю життя, що відображає культові цінності; надмірне використання методик, що визивають транс; публічні заяви про вірність; погрози санкцій у випадку виходу з секти; обіцянки негайного спасіння, миру; обмежений доступ до зовнішніх джерел інформації чи його відсутність, відсутність позакультових зв'язків і емоційної підтримки, контроль сексуальної близькості та інтимних відносин, постійні сповіді за гріхи, які особистість навіть не вчиняла, надмірні фінансові зобов'язання [2].

І. Олейник, В. Соснін виділяють стадії підготовки новачка до сприйняття атмосфери культу:

1. Тотальна доброзичливість, атмосфера уваги, захищеності, турботи. Метод „пряника”.

2. Вимога сповіді новачка.

3. Стадія посвяти – присвоєння нового статусу, обов’язків. Ця стадія символізує процес зміни особистості

4. Стадія маніпуляції віруючим з поєднанням „пряника” і „батога”.

5. Навчання віруючого особливій мові, характерній для культу [6].

За свідченням представників французької Асоціації захисту сімей і осіб від згубного впливу сект (Association pour la Sauvegarde de la Famille et de la Jeunesse, Herblay, France) виділяються наступні етапи втягування нових adeptів до секти, які, на наш погляд, можна розглядати як етапи поступового формування і ускладнення дезадаптації:

I етап (полестити та спокусити):

- досягається через прості, навіть спрощені відповіді на складні питання буття (життя, смерть, хвороба) у теплій атмосфері групи;

- наголошується на всіх актуальних проблемах сучасної епохи (екологія, прибульці з космосу, медитація, „звільнення” тощо);

- використовуються лестощі („ти гарний, розумний. Ти потрібен нам для Великої Місії”);

- гарантуються щастя, свобода і знання.

II етап (нейтралізуються психозахисні якості особистості та її здатність до критичного сприйняття дійсності):

- досягається завдяки втомі (напружена праця, лекції, тривале проповідування по домівках або у громадських місцях з метою вербування нових членів, виснажливі медитації, молитви, засвоєння доктрини секти тощо);

- відбувається зміна режиму харчування (дієта, піст тощо);

- створюються такі умови життя, за яких adept не може „зупинитися” і замислитися над тим, що він робить і як живе;

- обмежується приватне життя особи (значно зменшується можливість побути на самоті, обов’язкове насильницьке сповідування перед групою, статеві регламентації тощо);

- змінюється лексичний запас (майбутній сектант повинен опанувати мову, котра „добре” сприймається на слух, справляє враження серйозної у науковому або релігійному сенсі, проте має смисл лише всередині групи);

- зазначена методика позбавляє adeпта будь-якого спілкування із світом і фактично звужує його інтелектуальний потенціал (результат, протилежний обіцянкам на I етапі).

III етап (закріплюється членство adeпта у групі, стимулюються соціальні розриви):

- наполегливі рекомендації (покинути навчання);

- від'їзд за кордон (як правило, під приводом продовження сектантської підготовки);

- розрив із сім'єю, друзями, суспільством; будь-яка інформація, що надходить із зовні, проголошується підозрілою та необ'єктивною; всі, хто критикує секту, змальовуються негативно, як небезпечні й такі, які виступають проти прогресу людства; інколи родина проголошується відповідальною за труднощі, що спіткали членів секти;

- суспільство визначається місцем загибелі, медицина вважається непотрібною, психіатрія – небезпечною, інші релігії як повністю переборені, політика – застарілою; лише група під керівництвом Свого Вчителя, який оголошує себе рятівником людства, може вести паству дорогою до щастя;

- коли у свідомості членів групи поширюється впевненість у власну винятковість і здатність до спасіння людства, їм пояснюють, що „суспільство чинить опір у нього є свої звички, свої інтереси, вам не повірять, вас переслідуватимуть; і це є доказом того, що ви – в Істині”; така аргументація збільшення опору суспільства щодо адепта призводить до глибокого поглинання останньою сектою.

IV етап (спроба повернутися до суспільства стає неможливою):

- відсутні фінанси, соціальна підтримка і практичний досвід;

- часта зміна місць перебування не дозволяє встановлювати стійкі звязки із зовнішнім (стосовно групи) світом, які б могли полегшити повернення;

- втрачаються старі друзі;

- родинні зв'язки або розірвано, або загострено до конфлікту;

- якщо подружжя та їх діти – члени однієї групи, то неможливо вийти з секти одному, необхідно, щоб цього зажадало якнайменш двоє дорослих членів родини;

- страх, жорстка дисципліна, суворі покарання, постійні доноси, побоювання зовнішнього світу, борги тощо;

- приймається рішення, що простіше залишитися, бути як інші;

- можливість досягти щастя, свободи, знання, багатства повною мірою узгоджується з необхідністю терпіти страждання; домінуючою стає мотивація, що дуже нерозумно відступити, коли мета вже близько, коли вже стільки вистраждано і викладено; якщо член секти пережив багато страждань, то він готовий до більших випробувань.

Ці етапи спрямовані насамперед на те, щоб швидко і міцно поєднати людину із сектою, спаплюжити її свідомість та розвинути комплекс гострої інфантилізації. За таких умов адепти культової групи стають залежними від свого „вчителя” і здатні перетворитися на небезпечних фанатиків [8, с. 200-202].

При розгляді питання виділення основних фаз, стадій та етапів втягування людини у секту може скластися враження того, що ми розкриваємо одне і теж поняття, оскільки ці процеси пов'язані між собою, тісно переплітаються і у багатьох наукових дослідженнях

розглядаються як синоніми. Насправді ж, це дещо різні поняття. Зазвичай, будь-який процес розподіляють на фази, які, в свою чергу, поділяються на стадії, а стадії – на етапи. Під фазою ми розуміємо період, сходинку будь-якого явища. Стадією виступає також період чи ступінь, але це вже стосується будь-чого, що відбувається у процесі чи явищі і має свої якісні особливості. Етап розглядається як окремий момент цього будь-якого явища чи процесу.

Отже, сутність процесу дезадаптації підлітків, обумовленої асоціальним впливом релігійних культів, полягає у зниженні їх адаптаційних можливостей під час засвоєння підлітком асоціального релігійного досвіду у лавах асоціального релігійного культу і, відповідно, асоціальній поведінці, яка ще не досягнула рівня психічних розладів, стоїть на межі порушення правових норм і не співвідносяться з моральними нормами. Складовими змісту даного процесу є фази (індоктринація, контроль свідомості, консолідація виробленої поведінки і неможливості вийти з секти), стадії (тотальна доброзичливість, атмосфера уваги, захищеності, турботи; вимога сповіді новачка; посвята; маніпуляція віруючим; навчання віруючого особливій мові, характерній для культу) та етапи (лестоці та спокуса; нейтралізація психозахисних якостей особистості та її здатності до критичного сприйняття дійсності; закріплення членства адепта у групі, стимулювання соціальних розривів; неможливість спроби повернутися до суспільства).

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що дослідження проблеми дезадаптації підлітків, обумовленої асоціальним впливом релігійних культів, потребує подальших розвідок у даному напрямі, зокрема діагностування рівня адаптаційних можливостей підлітків, що забезпечують стійкість до асоціального впливу релігійних культів, що і стане предметом подальших досліджень.

Список використаної літератури

- 1. Коваль Л. Г.** Соціальна педагогіка / Соціальна робота : [навч. посібник] / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлебик. – К., 1997. – 392 с.
- 2. Малкина-Пых И. Г.** Виктимология. Психология поведения жертвы / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2010. – 864 с. – (Новейший справочник психолога).
- 3. Мардахаев Л. В.** Социальная педагогика : [учебник] / Л. В. Мардахаев. – М., 2003. – 269 с.
- 4. Мудрик А. В.** Социальная педагогика : [учеб. для студ. пед. вузов] / под ред. В. А. Сластенина. – 4-е изд., доп. – М. : Академия, 2003. – 200с.
- 5. Огородник Д.** Аналіз негативного впливу деструктивних релігійних організацій на суспільство / Д. Огородник // Право України. – 2007. – №5. – С. 116–118.
- 6. Олейник И. В.** Тоталитарная секта: как противостоять ее влиянию / И. В. Олейник, В. А. Соснин. – М. : Генезис, 2005. – 79 с.
- 7. Осьмак Л.** Профілактика асоціальних форм самоствердження підлітків / Л. Осьмак // Рідна школа, 1997. – №3–4 (808–809). – С. 37–40.
- 8. Петрик В. М.** Новітні та нетрадиційні релігії, містичні рухи у суспільно-

політичній сфері України : [монографія] / В. М. Петрик, Є. В. Ліхтенштейн, С. В. Сьомін ; [за заг. ред. проф. З. І. Тимошенко]. – К., 2002. – 331 с. **9. Попелюшко Р. П.** Асоціальна поведінка як проблема підліткового віку / Р. П. Попелюшко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПНУ. – Т. XIII, Ч.5. – С. 291–298. **10. Сейко Н. А.** Соціальна педагогіка : [курс лекцій] / Н. А. Сейко. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-тет, 2002. – 260 с.

Степаненко В. І. Сутність та зміст дезадаптації підлітків, обумовленої асоціальним впливом релігійних культів

В статті розглядаються сутність і основні складові змісту процесу дезадаптації підлітків, обумовленої асоціальним впливом релігійних культів, розуміння яких забезпечує ефективність соціальної роботи з даною категорією клієнтів. Дезадаптація підлітків, обумовлена асоціальним впливом релігійних культів, характеризується наявністю асоціальних проявів їх поведінки та зниженням адаптаційних можливостей, котрі відображають стійкість підлітків до цього впливу. В якості складових змісту даного процесу розглядаються її фази, стадії та етапи.

Ключові слова: асоціальний вплив, релігійний культ, підліток, дезадаптація.

Степаненко В. И. Сущность и содержание дезадаптации подростков, обусловленной асоциальным влиянием религиозных культов

В статье рассматриваются сущность и основные составляющие содержания процесса дезадаптации подростков, обусловленной асоциальным влиянием религиозных культов, понимание которых обеспечивает эффективность социальной работы с данной категорией клиентов. Дезадаптация подростков, обусловленная асоциальным влиянием религиозных культов, характеризуется наличием асоциальных проявлений их поведения и снижением адаптационных возможностей, которые отображают стойкость подростков к этому влиянию. В качестве составляющих содержания данного процесса рассматриваются ее фазы, стадии и этапы.

Ключевые слова: асоциальное влияние, религиозный культ, подросток, дезадаптация.

Stepanenko V. I. The Essence and Content of Teenagers Desadaptation, Caused by Asocial Influence of Religious Cults

The article deals with the essence and content of the main components of the process of teenagers desadaptation, caused by asocial influence of religious cults, their understanding provides the effectiveness of social work. The desadaptation of teenagers, caused by asocial influence of religious cults,

characterized by the presence of asocial manifestations of their behavior and decrease of adaptive capacities, which display sustainability of teenagers to this influence. As components of the contents of this process is considered its phases, stages and steps.

Key words: asocial influence, religious cult, teenager, disadaptation.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2013 р.

Прийнято до друку 29.03.2013 р.

Рецензент – к. п. н., доц. Є. Г. Дєдов